

Fransé straatnamen in Breda

door

J. VAN HAASTERT

Waar binnenkort een werkje verschijnt¹ waarin zo goed mogelijk een verklaring wordt gegeven van de namen van de circa 1200 straten in het huidige Breda is het misschien aardig om iets te vertellen over de tijd, dat de stad Breda Fransé straatnamen had. Het gaat over de periode 1812—1813.

Hoewel koning Lodewijk eerst op 16 maart 1810 het verdrag met zijn broer ondertekende, waarbij onder meer het departement Brabant aan Frankrijk kwam, begon de annexatie van het Koninkrijk Holland door het Fransé Keizerrijk voor wat Breda betreft al in januari, toen Fransé troepen op de 24e, 25e, 26e en 28e van die maand de stad binnenrukten. Op laatstgenoemde dag deed een Frans generaal mondeling mededeling aan het stadsbestuur, dat van Breda in naam van de keizer bezit was genomen. De administratieve werkzaamheden moesten op de oude voet worden voortgezet tot daarin nader zou zijn voorzien.

Alvorens een van deze werkzaamheden te beschrijven mag hier, voor zover voor deze geschiedenis van belang, als toelichting dienen, dat als resultaat van de gewijzigde bestuursvorm de stad Breda in het, reeds in het zuiden bestaande, Département des Deux-Nèthes kwam te liggen. De Préfet van dit departement, Marc René Marie de Voyer d'Argenson, zetelde in Antwerpen, tot Sous-Préfet van het Arrondissement van Breda werd Pierre François Rombaut Jean Baptiste Peppe aangesteld, terwijl het nieuwe stedelijke bestuur was samengesteld uit mr. Jan Hendrik Rombout Damisse de Roos als Maire, Wilhelmus Norbertus Verlegh en mr. Hendrik Oomen als Adjoints en een Conseil Municipal van dertig leden.²

Ons verhaal vangt aan wanneer Damisse de Roos op 14 december 1810 aan Peppe om goedkeuring vraagt van de aanbestedingsvoorwaar-

den voor het plaatsen van straatnaambordjes — „cahier de charge pour une adjudication de l'emplacement des etiquettes à apposer aux quoins des rues” — zich excuserend voor het feit, dat waar de zaak dringt, hij nog geen tijd heeft gevonden deze voorwaarden in het Frans te laten vertalen.³

Of nu de burgemeester maar haast voorwendde om van de vertaling af te komen, óf dat de onderprefect deze zaak niet zo maar naar Antwerpen kon doorsturen weten wij niet, wél dat het antwoord een jaar uitbleef. Eerst op 30 januari 1812 bericht Peppe aan de burgemeester, dat de prefect met de voorwaarden accoord gaat, maar dat deze wel graag wil weten op welke rekening deze uitgave geboekt wordt en of de burgemeester dit voortaan maar wil vermelden.⁴

Op 1 februari 1812 wordt „ten Stadhuijsen van Breda” bekend gemaakt, dat „de Maire der Stad Breda op Zaterdag den 15 dezer, ten Elf uren voor de middag in het openbaar, aan den bij beslooten billiet minst aannemende, zal aanbesteden, het leveren, vervaardigen en plaatsen van verkenningsborden op de hoeken der straten dezer stad, volgens het daarvan vervaardigde model”.⁵

Uit de aanbestedingscondities blijkt, dat het hier om 96 bordjes gaat „du Bois de sapin, bien caboté, d'une épaisseur de cinq quart de pouce, de la longueur de deux Pieds, et de la hauteur de huit pouces, de Rhijnlande”,⁶ dat deze beschilderd moeten zijn „de tout Cotés, de blanc de Céruse, en blanc, et les dénominations des Rues en lettres Romaines noires, de la grandeur de deux pouces et demie”. Zij moeten verder voorvan de straten, of elders, bevestigd kunnen worden. Na bekomen goedzien worden van zes gaten, zodat zij stevig met spijkers aan de hoeken keuring van de prefect moeten de bordjes binnen 30 dagen gereed zijn. De bijgevoegde lijst vermeldt dan 44 straatnamen in twee talen. Er kwamen vier inschrijvingen, waarvan „le moins prenant fut le Sieur Guill.: de Haan, Peinturier, pour cent soixante francs”.⁷

Op 15 februari 1812 deelt Adjoint-Maire Verlegh aan Peppe mede, dat de aanbesteding heeft plaatsgehad. Wil hij aan de prefect toestemming vragen de zaak nu zo snel mogelijk te mogen afhandelen? Verlegh stelt hem verder voor de prefect te adviseren het benodigde

bedrag van frs. 160.— te boeken als post „onvoorzien” op de begroting van 1812.⁸

Nadat de goedkeuring van de prefect op 15 juni 1812 in het bezit van de burgemeester was gekomen⁹ zullen de bordjes dus wel in juli geplaatst zijn, althans uit een „Mandat à imputer sur l'année 1812” van 4 augustus 1812 blijkt dat Guillaume de Haan de hem competerende frs. 160.— uitbetaald heeft gekregen.¹⁰ Op 28 september laat men nog 5 extra bordjes aanbrengen „dont la valeur se montera à 5/96 de 160 Francs ou 8 Frs. 33. l'Entrepreneur Gm. de Haan en est chargé.¹¹ Deze worden middels een mandaat op 3 december 1812 uitbetaald.¹²

De lijst van straten, die een aardig beeld van de grootte van de stad in de Franse tijd geeft, zag er, met het aantal bordjes dat per straat vervaardigd moest worden, als volgt uit.

2 Karrestraat	Rue des Charettes
2 Ridderstraat	Rue des Chevaliers
2 Eindstraat	Rue du Bout
3 Ginnekenstraat	Rue de Ginneken
2 Akkerstraat	Rue des Champs
2 Keizelstraat	Rue Pavée
1 Nonnenveld	Place du Cloitre
2 Houtmarkt	Marché aux Bois
2 Oude Vest	Ancien Rempart
2 Halstraat	Rue de la Boucherie
2 St. Jansstraat	Rue St. Jean
2 Molenstraat	Rue du Moulin
3 Veemarkt	Marché aux Bestiaux
3 Boschstraat	Rue de Bois le Duc
1 Pasbaan	Pasbaan
1 Agter de Vlaszak	Rue Sac de Lin
1 Agter den Bayaart	Rue Petites Maisons
3 Nieuwstraat	Rue Neuve
2 Karnemelkstraat	Rue de Lait Battu
2 Nieuweweg	Nouveau Chemin
2 Waterstraat	Rue de l'Eau

4 Brugstraat	Rue du Pont
3 Haagdijk	Rue d'Anvers
1 Gampelstraat	Rue de Gampel
2 Rosemarijnstraatje	Rue Rosmarin
1 Dieststraatje	Rue de Diest
2 Kerkstraat	Rue de l'Eglise
2 Visscherstraat	Rue des Pêcheurs
1 Naar de Gasthuisvelden	Aux Champs de l'Hopital
4 de Haven	le Quai
1 Zoutstraat	Rue du Sel
2 Potkanstraatje	Rue du Litre
2 Vischmarktstraat	Rue de la Poissonnerie
2 Kraanstraat	Rue de la Grue
2 Schoolstraat	Rue de l'Ecole
2 Cingelstraat	Rue des Remparts
2 Reigerstraat	Rue des Herons
1 Torenstraat	Rue du Clocher
3 Havermarkt	Marché d'Avoine
3 Kasteelplein	Place du Chateau
3 Katerstraat	Rue St. Catharine
2 St. Annastraat	Rue St. Anne
2 Veemarktstraat	Rue Marché aux Bestiaux
7 Grote Markt	Grand Place

—
96 pieces ensemble

De vijf extra bordjes waren voor de volgende straten:

1 Zwaanstraat	Rue du Cigne
1 Bouwerijstraat	Rue de la Brasserie
1 Bleekstraat	Rue de la Blanchisserie
1 Doelstraatje	Rue du But
1 Vingerhoedstraatje	Rue du Dé

De vraag, wat voor landsman de vertaling der namen heeft verzorgd,

lijkt niet moeilijk te beantwoorden. De vertaling van de Katerstraat in Rue St. Catherine wijst er zelfs op, dat het iemand geweest moet zijn, die op de hoogte was van de benaming van de Katerstraat in de volksmond. Van de andere kant vraagt men zich dan af hoe zo iemand er toe komt de Keizerstraat tot Keizelstraat te vervormen en dan kennelijk aan kiezel denkende tot de vertaling Rue Pavée komt. Indien de Keizerstraat nu de enige geplaveide straat in Breda was geweest, doch het is bekend, dat een groot gedeelte van de stad sedert bijna 7 eeuwen bestraat is geweest, hoewel de oudste hierop betrekking hebbende rekeningen der stad eerst van 1492 dateren.¹³ Een verklaring zou kunnen zijn, dat wij hier met een fervente Oranjeklant te maken hebben, die, met de Corsicaanse bandiet in gedachten, tot iedere vervalsing in staat was om te voorkomen, dat er een Rue de l'Empereur in Breda zou komen. Wonderlijk is ook, dat de naam van de Bouwerijstraat correct wordt geschreven, maar dat de vertaler toch aan de juistheid van die naam heeft getwijfeld en bij de vertaling dan tot de Rue de Brasserie komt. Immers, er was geen sprake van een brouwerij, doch van een straat gelegen aan de uit 1563 daterende bouwerij, zijnde de bouwhoeve van het Kasteel van Breda, in vroeger eeuwen gelegen binnen de omheining van het kasteelterrein.¹⁴ Ook de vertaling van Halstraat in Rue de la Boucherie zal de kenners van onze stedelijke geschiedenis stof tot overpeinzen geven. De hier bedoelde vleeshal, later boterhal, heeft op het einde van deze straat nabij de Oude Vest gestaan van 1535 tot 1614, in welk jaar in dit gebouw de Sayehal (saye of saey = een soort van licht gekeperde wollen stof) werd ondergebracht, terwijl het gebouw van 1707 tot 1886 als tuchthuis werd gebruikt. Mogelijk leverde het woord „hal” moeilijkheden op en wilde men de bezetter via een Rue de la Maison de Réclusion niet op nog meer verkeerde ideeën brengen. De vertaling van Haagdijk in Rue d'Anvers is goed gevonden, daar de Haagdijk in de traverse van Amsterdam over Antwerpen naar Parijs lag. Het gedeelte van deze rijksweg door de stad Breda liep van de Haagpoort via de Nieuwe Huizen en de Haagdijk over de Tolbrug, de Tolbrugstraat, Lange- en Korte Brugstraat, Veemarktstraat en Veemarkt, Boschstraat en Korte Boschstraat tot aan de Boschpoort.¹⁵ Met het woord „potkan” zat men kennelijk ook in de maag, weshalve men alleen de inhoud vertaalde.

Nadat het aanbrengen van de „verkenningborden” op de hoeken van de straten was geregeld, vaardigde de prefect op 11 april 1812 een besluit uit tot het plaatsen van „des poteaux indicateurs avec l’inscription suivante en gros caractères CHEMINS CONDUISANT DE LA COMMUNE DE..... A CELLE DE.....” op alle hoofd- en zijwegen van het departement. Jammer genoeg hebben wij van dit besluit geen Nederlandse tekst, zodat wij niet weten tot welke fraaie vertaling men voor deze, waarschijnlijk eerste, wegwijzers is gekomen. Het besluit bepaalde verder, dat op de splitsing van alle wegen wegwijzers van een kleiner formaat geplaatst moesten worden. Op de militaire wegen moesten borden worden aangebracht met de duidelijke aanwijzing, dat het hier om een ROUTE D’ETAPPE ging. Verder moest er bij de ingang van iedere gemeente een bord geplaatst worden met de naam van de gemeente en de namen van de daartoe behorende dorpen of gehuchten, alsmede de aanduiding tot welk „Canton de la Justice de Paix” zij behoorde. De wegwijzers, geplaatst bij de ingang van de gemeenten, gelegen aan een hoofdweg of een belangrijke zijweg moesten onder meer de tekst dragen „ROUTE OU CHEMIN DE (telle ville) à (telle ville)”. Indien de kosten hoger zouden zijn dan frs. 50.— had men de toestemming van de onderprefect nodig. Peppe voegde op 18 april daar nog de bepaling aan toe, dat de instructie binnen 30 dagen uitgevoerd moest zijn voor zover deze op Breda van toepassing waren. Op 25 april 1812 zond Damisse de Roos de onderprefect een raming van de kosten voor de aanmaak van drie wegwijzers bij de ingang van de stad, luidende als volgt: „Construction de Trois Piliers de Bois de chêne de longueur de dix Pieds de Rhinlande à la largeur de six à huit Pouces, et deux étiquettes simples à attacher aux piliers qui seront placés à l’entrée des Fortifications, hors les Portes d’Anvers & de Ginneken, et un double à celui qu’on placera dans les Fortifications hors la Porte de Bois le Duc évalué à Frs. 27.00.
 Les Poteaux peinturés en blanc de Céruse et les Lettres
 Romaines en noir „ 16.00.
 Transport et emplacement des Trois Poteaux „ 6.00.

Frs. 49.00.¹⁶

Kennelijk is toen alles in orde bevonden, want op mandaat van 6 mei 1812 ontving Guillamue de Haan op 28 mei zijn frs. 49.—¹⁷

Voor zover bekend was het in 1812 voor de eerste maal, dat in Breda straten van naambordjes werden voorzien en er bij de vestingpoorten wegwijzers werden geplaatst. Wij mogen aannemen, dat deze na het vertrek der Fransen in de vroege ochtend van 10 december 1813¹⁸ wel weer verwijderd zullen zijn.¹⁹

AANTEKENINGEN

¹ J. van Haastert, Straatnamen vertellen de geschiedenis van Breda.

² Dr. F. A. Brekelmans en D. Dooremans, Inleiding tot de inventaris van het Nieuw Archief der Gemeente Breda (1810—1925).

D'Argenson, geboren in 1771, was van 29 maart 1809 tot 12 maart 1813 prefekt van het departement der Beide-Nethen, en is in 1842 overleden. Peppe, geboren in 1775, was bij keizerlijk besluit van 5 mei 1810 tot onderprefekt benoemd.

Mr. Damisse de Roos was op 29 januari 1773 te Etten geboren. Tijdens de Republiek was hij secretaris van Breda en Teteringen. De periode 1795—1810 bracht hij ambteloos door. Hij werd op 22 september 1810 tot Maire van Breda benoemd en als zodanig geïnstalleerd op 23 oktober 1810. Ingevolge Keizerlijk Decreet van 10 april 1813 volgde zijn herbenoeming en vond de installatie plaats op 2 juni 1813. Op 22 december van dat jaar vertrok hij uit Breda, daar hij, door het overlijden van zijn vrouw geschokt, niet langer in staat was zijn ambt waar te nemen. Overleed op 20 juni 1820 in Terheijden. Verlegh was geboren te Breda op 16 april 1765. Hij was leerlooier van beroep en was lid van het stadsbestuur en schepen geweest, later wethouder. Hij werd op dezelfde datum als Damisse de Roos benoemd, herbenoemd en geïnstalleerd. Overleden te Breda op 31 maart 1847. Mr. Oomen was geboren in Teteringen op 11 februari 1776. Van beroep was hij advocaat en notaris, was lid van de schepenbank geweest en nadien wethouder. In 1813 werd hij niet opnieuw tot Adjoint-Maire benoemd, doch was na de Franse tijd tweede burgemeester, eerst onder mr. Engelbert de Man tot 31 december 1814 en nadien, tot aan zijn dood te Breda op 17 september 1815, onder Stephanus Bernardus Jantzon van Nieuwland. Was gehuwd met Elisabeth Ingenhouz. In 1813 werd in zijn plaats tot Adjoint-Maire benoemd Willem Jamez.

³ Register van uitgaande missiven 1810 oktober 24 - 1811.

⁴ Ingekomen stukken 1812 januari 3 - april 30.

⁵ Register van publicaties, besluiten en enkele andere stukken van de Maire/Burgemeester, 1810 oktober 24 - 1813 december 9.

⁶ een Rijnlandse roede was 3.767 meter, bestond uit 12 voet en iedere voet uit 12 duim.

⁷ stukken betreffende aanbestedingen, verhuringen, verpachtingen, verkopingen (ook voor de Domeinen) en repertoire van akten, afgegeven door de Mairie, onderworpen aan het recht van registratie, 1810—1814.

⁸ Register van uitgaande missiven 1812.

⁹ Ingekomen stukken 1812 mei 2 - september 4.

- ¹⁰ Bijlagen tot rekeningen, 1812 (uitgaven).
- ¹¹ Register van de besluiten van de Maire/Burgemeester, 1812.
- ¹² zie 10.
- ¹³ G. G. van der Hoeven, „De verbetering der bestratingen van Breda”, Tijdschrift Kon. Instituut van Ingenieurs 1869—1870 pagina 22.
- ¹⁴ A. Hallema, „Historische gegevens betreffende het Bredase stadspark”, Jaarboek „De Oranjeboom” XVIII (1965), 135.
- ¹⁵ GAB Nieuw Archief, Archief Stadsarchitect contract 259.
- ¹⁶ Ingekomen stukken en Registers van uitgaande missiven 1812.
- ¹⁷ zie 10.
- ¹⁸ zie 2.
- ¹⁹ Mijn hartelijke dank gaat uit naar de heer D. Dooremans, connaisseur par excellence van het archief van de Mairie, die mij alle gegevens ter hand stelde voor het schrijven van dit opstel. Deze gegevens, tenzij anders vermeld, zijn alle afkomstig uit het Nieuw Archief der Gemeente Breda, als vermeld onder 2.